

مجموعه مقالات

www.ketab.ir

جلد دوم

گروهی از نویسندگان-

مجموعه مقالات جلد دوم / گروهی از نویسندگان.-

قم: زائر، ۱۳۸۹

۹۷۸-۹۶۴-۱۸۰-۱۲۴-۵

۳۹۰ ص.

کتابنامه بصورت زیر نویس.

[مجموعه آثار کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی؛ اثر شماره: ۳۲]

۱. قمی، علی بن ابراهیم، قرن ۳ ق- کنگره‌ها.

۲. محدثان شیعه، قرن ۳ ق. الف. کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی.

۹ ک ۱۶ / BP

مجموعه آثار کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی^(۱)

شماره: ۳۲

پژوهشکده علوم و معارف قرآنی علامه طباطبائی آستانه مقدسه

عنوان:	مجموعه مقالات جلد دوم
مؤلف:	گروهی از نویسندگان
ناشر:	انتشارات زائر
چاپخانه:	زائر
نوبت چاپ:	اول / بهار ۱۳۸۹
شمارگان:	۲۰۰۰ نسخه
قیمت:	۴۵۰۰ تومان
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۱۸۰-۱۲۴-۵

کلیه حقوق برای پژوهشکده علامه طباطبائی^(۱) محفوظ است.

مرکز پخش: قم / چهارراه شهداء / انتشارات زائر

فهرست تفصیلی

۱۷.....	مقدمه کنگره.....
۲۱.....	مبانی نقد متنی در تفسیر قمی (بکتر فتحیه فتاحی زاده).....
۲۱.....	چکیده.....
۲۲.....	بیان مسأله.....
۲۳.....	۱. غرضه حدیث بر قرآن.....
۲۴.....	۱-۱- تحریف قرآن.....
۲۵.....	۲-۱. رفع حضرت عیسی علیه السلام.....
۲۷.....	۲. غرضه حدیث بر سنت قطعیه.....
۲۸.....	۲-۱. نسبت کفر به ابوطالب.....
۳۰.....	۳. غرضه حدیث بر عقل.....
۳۱.....	۳-۱. مسخ اساف و نائله.....
۳۱.....	۴. غرضه حدیث بر حس، مشاهده و قطعیات علمی.....
۳۲.....	۴-۱. لایه های زمین.....
۳۳.....	۴-۲. علت سوزاندگی خورشید نسبت به ماه.....
۳۳.....	۴-۳. خسوف و کسوف.....
۴۰.....	منابع.....

زندگانى ابراهيم بن هاشم قمى (معصومه باقرى نژاد).....	۴۳
مقدمه:.....	۴۳
ولادت.....	۴۳
خاندان.....	۴۴
دوران جوانى.....	۴۵
انتقال از کوفه به قم.....	۴۵
حوزه هاى درسى کوفه و قم.....	۴۶
روايت ابراهيم از امام صادق عليه السلام.....	۴۸
روايت ابراهيم از امام رضا عليه السلام.....	۴۸
يونس بن عبدالرحمان و تعامل او با ابراهيم.....	۴۹
ابراهيم در کلام علما.....	۵۰
مقام معنوى و اخلاقى ابراهيم.....	۵۲
فعاليت هاى فرهنگى و اجتماعى و سياسى.....	۵۲
وثاقت ابراهيم بن هاشم.....	۵۳
تأليفات.....	۵۶
شايف و اساتيد.....	۵۶
شاگردان.....	۵۷
تاريخ وفات و مدفن ابراهيم.....	۵۸
منابع و مأخذ.....	۵۸
بررسى علوم اهل بيت عليه السلام در تفسير قمى (حسن مهدى فر).....	۶۱
ديباچه.....	۶۱
چکيده.....	۶۲
مقدمه.....	۶۳

الف) مفاهیم.....	۶۵
۱. علم و اقسام آن.....	۶۵
تعریف علم.....	۶۵
اقسام علم.....	۶۶
الف) علم حصولی و حضوری.....	۶۶
ب) علم غیب و شهود.....	۶۷
۲) اهل بیت علیهم السلام	۶۷
۳ - تفسیر قمی.....	۶۸
الف) مؤلف کتاب.....	۶۹
ب) تفسیر قمی.....	۶۹
ب) کلیات علوم اهل بیت علیهم السلام	۷۰
واقعیت‌های انکار ناپذیر.....	۷۱
خبرهای غیبی تحقق یافته.....	۷۱
فقدان عجز و جهل در پاسخ به سؤالات.....	۷۲
مرجعیت علمی اهل بیت علیهم السلام	۷۳
اعتراف دشمنان.....	۷۳
میراث عظیم علمی.....	۷۴
فصل دوم: آیاتی که بیانگر علوم اهل بیت علیهم السلام است	۷۵
۱. آدم علیه السلام و آیات تعلیم اسماء.....	۷۵
۲. ابراهیم علیه السلام و آیات علم به ملکوت آسمانها و زمین.....	۷۷
۳. آیه ارتضاء.....	۷۸
۴. آیات شهادت پیامبر صلی الله علیه و آله بر اعمال.....	۸۰
توضیح و بیان آیات.....	۸۱
۵- آیه اهل الذکر.....	۸۵
۶. آیه علم الکتاب.....	۸۸

- روایاتی مبنی بر ابعاد علم اهل بیت علیهم السلام ۸۹
- الف) آگاهی به زمان مرگ خویش (علم منایا و بلایا): ۸۹
- ب) آگاهی اهل بیت علیهم السلام به آنچه که در آسمان‌ها و زمین و بهشت و جهنم است و علم به گذشته و آینده تا روز قیامت و آگاهی به وقت مرگ خود: ۹۱

فصل سوم: منابع علم اهل بیت علیهم السلام ۹۲

- ۱- وحی و قرآن ۹۲
- ۲- وراثت از پیامبر ۹۴
- ۳- الهام ۹۷
- ۴- القای روح القدس ۹۹
- ۵- تحدیث ۱۰۲
- ۶- کتاب جفر و جامعه ۱۰۴
- آگاهی نسبت به ادیان و کتب آسمانی ۱۰۵
- خاتمه و نتیجه گیری: ۱۰۶
- منابع: ۱۰۸

تفسیر قمی بین رد و قبول (سید حسن نقیبی) ۱۱۱

- مطالبی که در تفسیر آلاء الرحمان؛ مرحوم علامه بلاغی از تفسیر علی بن ابراهیم قمی نقل کرده است ۱۱۳
- در تفسیر قمی ۱۱۹
- در تفسیر قمی در روایت صحیح ۱۲۷
- علی بن ابراهیم در تفسیر آلاء الرحمان علامه محمد جواد بلاغی ۱۳۸

مروری بر استفاده‌های مجمع البیان از «تفسیر قمی» (سید حسن نقیبی) ۱۴۱

- علی بن ابراهیم در مجمع البیان طبرسی ۱۴۲
- داستان داوود علیه السلام ۱۴۴

غزوه احد.....	۱۴۹
اخلاق در تفسیر قمی (سید مراد رضا رضوی هندی).....	۱۹۱
تعریف اخلاق.....	۱۹۱
اهمیت روایات اخلاقی.....	۱۹۲
ارکان علم اخلاق.....	۱۹۴
مفهوم اعتدال و حد وسط.....	۲۰۶
روش بیان مطالب در علم اخلاق.....	۲۰۸
رذایل و فضائل قوه نفس ناطقه.....	۲۰۸
الف) رذیله جهل.....	۲۰۸
فضیلت علم.....	۲۱۰
فرق بین خشیت و خوف مدموم.....	۲۱۰
یقین در برابر جهل مرکب.....	۲۱۱
سنگینی وظیفه عالم.....	۲۱۲
عالم بدون عمل.....	۲۱۳
رابطه علم با زهد.....	۲۱۴
مرحله دوم: نفس اماره.....	۲۱۵
حب دنیا.....	۲۱۵
حقیقت لذات دنیا.....	۲۱۶
فضیلت زهد.....	۲۱۹
تعریف زهد.....	۲۱۹
درجات زهد.....	۲۲۱
درجه اول: زهد در شبهه.....	۲۲۲
۱. پاکیزگی نفس.....	۲۲۳
۲. صعود و رفعت به سوی خدا.....	۲۲۳
۳. دوری از هم نشینی با فاسقان.....	۲۲۳

۲۲۴.....	درجه دوم، زهد در فضول.....
۲۲۴.....	حصول وقت زیاد برای سلوک الی الله.....
۲۲۴.....	قطع اضطراب.....
۲۲۴.....	۱. آراسته شدن به زیور انبیاء و صدیقین.....
۲۲۵.....	درجه سوم زهد در زهد.....
۲۲۶.....	راه درک زهد.....
۲۲۸.....	ردیلت بخل.....
۲۳۰.....	بخیل کافر.....
۲۳۲.....	شح بدتر از بخل.....
۲۳۴.....	معالجه بخل.....
۲۳۵.....	فضیلت سخاوت.....
۲۳۵.....	حد سخاوت.....
۲۳۶.....	مصادیق سخاوت.....
۲۳۶.....	۱. اتفاق در راه خدا.....
۲۳۷.....	۲. قرض و صدقه.....
۲۳۷.....	۳. سخاوت در جان.....
۲۳۷.....	ایثار بالاترین درجه سخاوت.....
۲۳۸.....	ردیلت غنا و بی نیازی.....
۲۳۹.....	فقر بعد از غنی.....
۲۴۰.....	فضیلت فقر.....
۲۴۲.....	مرحله چهارم.....
۲۴۲.....	۱. حسد.....
۲۴۳.....	حسود و دشمن با خدا.....
۲۴۴.....	حسد سبب توهین به پیامبر.....
۲۴۴.....	فضیلت نصیحت.....

۲۴۶.....	صله‌ی رحم.....
۲۴۷.....	معنا و حدود صله رحم.....
۲۴۸.....	عقوق والدین.....
۲۴۹.....	اطاعت از والدین.....
۲۵۰.....	استهزاء.....
۲۵۱.....	عاقبت استهزاء کنندگان.....
۲۵۶.....	غیبت.....
۲۵۹.....	حرمت مجلس غیبت.....
۲۶۰.....	علاج مرض غیبت.....
۲۶۱.....	فضیلت مدح مومنین.....
۲۶۲.....	کذب.....
۲۶۲.....	تهمت کذب به حضرت ابراهیم علیه السلام
۲۶۶.....	تهمت دروغ به حضرت یوسف علیه السلام
۲۶۷.....	صدق.....
۲۶۸.....	ریا.....
۲۶۹.....	اخلاص.....
۲۶۹.....	مخلصین و مخلصین.....
۲۷۰.....	نشانه‌های اخلاص.....
۲۷۱.....	راه‌های رسیدن به اخلاص.....
۲۷۱.....	۱- دل نبستن به دنیا.....
۲۷۲.....	۲- بی‌توجهی به اقبال و ادبار.....
۲۷۳.....	۳- اعتماد به خدا.....
۲۷۳.....	۴- اخفای عمل.....
۲۷۳.....	آثار اخلاص.....
۲۷۳.....	۱. هیبت و خشوع موجودات.....
۲۷۵.....	۲. کفایت امور.....

۳. روشن بینی ۲۷۵
- اصرار بر معصیت ۲۷۶
- یزید نمونه‌ای از اصرار بر گناه ۲۷۷
- توبه ۲۷۷
- مراحل توبه و استغفار ۲۷۸
- داستان قوم یونس علیه السلام ۲۷۸
- راه رسیدن به توبه ۲۸۰
- شرایط قبولی توبه ۲۸۱
- کسانی که توبه‌شان پذیرفته نمی‌شود : ۲۸۲
- چگونگی توبه ۲۸۳
- ردیلت اعتماد به ما سوی الله ۲۸۵
- فضیلت توکل ۲۸۶
- ارزش توکل ۲۸۶
- توکل و توحید افعالی ۲۸۷
- مراحل توکل ۲۸۷
- ردیلت کفران نعمت ۲۸۹
- آثار کفران نعمت ۲۹۰
- ۱- فقر و فلاکت دنیوی ۲۹۰
- ۲- عذاب آخرت : ۲۹۱
- فضیلت شکر نعمت ۲۹۳
- تعریف شکر ۲۹۴
- ارکان و پایه‌های شکر ۲۹۴
- ۱- معرفت به نعمت و منعم ۲۹۴
- ۲- حالت خضوع و تواضع ۲۹۵
- مراحل شکر ۲۹۶
- شکر خاتم ۲۹۷

۲۹۹.....	رذیلت جزع و بی‌تابی.....
۳۰۱.....	فضیلت صبر.....
۳۰۲.....	جایگاه صبر.....
۳۰۳.....	ارزش صبر شیعیان.....
۳۰۴.....	راه رسیدن به صبر.....
۳۰۴.....	۱- حریت.....
۳۰۵.....	۲- یقین به مبدأ و معاد.....
۳۰۵.....	۳- چگونگی مقایسه خود و دیگران در مادیات و معنویات.....
۳۰۶.....	۴- توجه به حکمت تکالیف و مصائب.....
۳۰۶.....	صبر در مسائل اجتماعی.....
۳۰۷.....	ریشه صبر.....
۳۰۹.....	فهرست منابع و مآخذ.....

الكلام العلوی فی بیان الجنة و النار من تفسیر علی بن ابراهیم القمی (السید

قوام‌الدین هاشمی)..... ۳۱۱

مقدمه..... ۳۱۱

ألف: الجنة..... ۳۱۲

۱. خلق الجنة..... ۳۱۲

۲. مكان الجنة..... ۳۱۳

۳. الجنة الموعودة..... ۳۱۴

۴. عظمة الجنة عند أهلها..... ۳۱۴

۵. سعة منزل أهل الجنة..... ۳۱۵

۶. زمان استقرار أهل الجنة فيها..... ۳۱۶

۷. مسيرة انتشار طيب الجنة..... ۳۱۶

۸. من صفات طوبى..... ۳۱۶

٣١٧.....	٩. سدرة المنتهى.....
٣١٨.....	١٠. نعمات الجنة:.....
٣١٨.....	ألف: النعمات المعنوية.....
٣١٨.....	١. رضوان الله.....
٣١٩.....	٢. فرح أهل الجنة.....
٣١٩.....	٣. الإمارة الخاصة.....
٣٢٠.....	٤. الغزاهة من الأباطيل.....
٣٢٠.....	ب: النعمات المادية.....
٣٢٠.....	١. المأكل والمشرب.....
٣٢١.....	٢. الملابس.....
٣٢٢.....	٣. الرفاهيات.....
٣٢٤.....	٤. النكاح.....
٣٢٤.....	ألف: كيفية خلق الجوارى.....
٣٢٤.....	ب: ذوات الجوارى.....
٣٢٤.....	ج: تعداد الجوارى.....
٣٢٥.....	د: من صفات الحور العين.....
٣٢٦.....	١١. مراتب أهل الجنة.....
٣٢٦.....	ألف: درجة المؤمن.....
٣٢٦.....	ب: درجة رسول الله ﷺ.....
٣٢٧.....	١٢. أولاد المؤمنين في الجنة.....
٣٢٧.....	١٣. حياة عوالم الآخرة.....
٣٢٧.....	١٤. دوام الجنة.....

٣٢٨.....	١٦. عدم الموت في الجنة.....
٣٢٨.....	ب: جهنم.....
٣٢٨.....	١. مخلوقة جهنم.....
٣٢٩.....	٢. نسبة الصراط إلى الأرض و جهنم.....
٣٢٩.....	٣. إتمام الحجة على أهل جهنم.....
٣٣٠.....	٤. زمان ورود أهل جهنم فيها.....
٣٣٠.....	٥. إتيان جهنم.....
٣٣١.....	٦. جهنم ماوى عند.....
٣٣١.....	٧. مساواة الانس والجن لجهنم.....
٣٣١.....	٨. إحاطة جهنم بأهلها.....
٣٣١.....	٩. ابواب جهنم.....
٣٣٣.....	١٠. دركات جهنم.....
٣٣٤.....	١١. حطب جهنم.....
٣٣٥.....	١٢. أنواع عذاب جهنم.....
٣٣٥.....	ألف: العذاب الروحاني.....
٣٣٥.....	١. الوارثون.....
٣٣٥.....	٢. تحقير أهل جهنم.....
٣٣٦.....	ب: العذاب الجسدي.....
٣٣٧.....	١٣. استمرار عذاب جهنم.....
٣٣٨.....	١٤. شدة حر نار جهنم.....
٣٣٩.....	١٥. عظمة جهنم.....
٣٣٩.....	١٦. قباحة وجوه أهل جهنم.....
٣٤٠.....	١٧. حياة عوالم الآخرة.....

٣٤١.....	١٩. منية أهل جهنم.
٣٤١.....	٢٠. خلود أهل جهنم.
٣٤١.....	٢١. قسيم النار.
٣٣٣.....	آيات الاحكام (سيد رضا حسيني كيا)
٣٤٣.....	مقدمة
٣٤٤.....	باب الطهارة.
٣٤٤.....	باب الصلاة.
٣٤٧.....	باب الصوم.
٣٤٩.....	باب الزكاة.
٣٥١.....	باب الحج.
٣٥٦.....	باب الجهاد.
٣٥٩.....	باب النكاح و الطلاق.
٣٧٠.....	باب الظهار.
٣٧٢.....	باب الايلاء.
٣٧٣.....	باب اللعان.
٣٧٤.....	باب الأطعمة و الأشربة.
٣٧٨.....	باب الوصية.
٣٧٩.....	باب الاولاد.
٣٨٠.....	باب الارث.
٣٨٥.....	باب القصاص.
٣٨٨.....	باب الديات.
٣٨٨.....	باب الحدود.

مقدمه کنگره

شناخت هر علمی، پیوندی عمیق با شناخت تاریخ آن علم دارد، و در علوم انسانی به ویژه دانش‌هایی مانند فقه، حدیث و تفسیر، ضرورت آگاهی از تاریخ آن علوم بیش‌تر احساس می‌شود. چنان که یک فقیه هرگز نمی‌تواند بدون آگاهی از تاریخچه‌ی مسأله‌ی فقهی و تحولات آن در طول تاریخ، و نیز آرا و اقوال و موضع‌گیری فقهای گذشته به اظهار نظر صحیح و دقیق در آن مسأله اقدام کند؛ در مباحث تفسیری و حدیثی هم همین ضرورت وجود داشته، بلکه اهمیتی دو چندان می‌یابد.

درایت و فهم و فقه الحدیث بدون توجه و اطلاع کامل از تحولات تاریخی حدیث ممکن نیست. کسی که نمی‌داند احادیث موجود، عین الفاظ معصومان (علیهم‌السلام) است یا نقل به معنا، یا نقل به مضمون شده، قطعاً در استنباط احکام از روایات با مشکل مواجه می‌گردد.

قرن چهارم هجری بی‌تردید نقطه‌ی عطفی در تاریخ تحولات حدیث شیعه است. در قرن سوم غالب محدثان شیعه، عرب‌زبانان ساکن جنوب عراق بودند، اما در آغاز قرن چهارم، جایگاه خود را به راویان و محدثان ایران زمین داده، عالمان فرهیخته‌ی ایرانی عهده‌دار منصب مهم نقل حدیث گردیدند.

حلقه‌ی واسطه‌ی این تحول بزرگ خاندان «علی بن ابراهیم بن هاشم بن خلیل کوفی» بود. ابراهیم بن هاشم سرآغاز این چرخش محسوب می‌شود، که احادیث

و فرهنگ شیعه و میراث علمی و حدیثی گرانبهای اهل بیت علیهم السلام را از کوفه به قم منتقل کرد.

در قرن دوم و سوم صدها کرسی درس حدیثی در کوفه وجود داشت، که همگی به «قال الباقر علیه السلام» و «قال الصادق علیه السلام» اشتغال داشتند و با کمال دقت و متانت، غبار تحریف و تبدیل را، که توسط دست‌نشانندگان بنی امیه یعنی وضّاعان پدید آمده بود؛ از سنت پیامبر صلی الله علیه و آله کنار می‌زدند و مردم را با معارف اصیل و حیاتی اسلام آشنا می‌کردند. ولی در پایان قرن سوم، یک‌باره قم جانشین کوفه گردید و عنوان پرافتخار حرم اهل بیت علیهم السلام مفهوم حقیقی خود را نشان داد. و این خاندان «علی بن ابراهیم قمی» بودند که قم را به جایگاه اصلی خود رساندند و آن را زین‌بندی «حرم اهل بیت علیهم السلام» بودن قرار دادند.

مهاجرت حضرت سنی فاطمیه معصومه علیها السلام بنت باب الحوائج الی الله به قم باعث گردید این شهر، مهبط شیعیان و کانون توجه علویان و دوستداران اهل بیت علیهم السلام قرار گیرد، قطعاً مدفن بانوی کرامت و احادیث اهل بیت علیهم السلام در قم، در مهاجرت ابراهیم بن هاشم به این دیار بی‌تأثیر نبود، و قم این‌گونه مرکز فرهنگی تفکر شیعه و میراث‌دار حدیث اهل بیت علیهم السلام گردید.

علی بن ابراهیم قمی که دوران حضرات عسکریین علیهم السلام و بیش‌تر دوران غیبت صغری را درک کرده از بزرگ‌ترین فقها، مفسران و محدثان شیعه است و در عمر پربرکت خود به رغم عارضه‌ی چشم، که در نیمه‌ی عمر به آن مبتلا گردید، نه‌تنها عهده‌دار نقل و روایت حدیث بود، بلکه به شرح و تفسیر و فقه‌الحدیث نیز پرداخته است.

کتاب شریف کافی که نخستین و مهم‌ترین جامع حدیثی شیعه، از جوامع اولیه‌ی حدیث، به‌شمار می‌رود و ثقة‌الاسلام کلینی بیش از شانزده هزار حدیث را در آن گردآورده، کاملاً نشان دهنده‌ی تلاش شبانه‌روزی علی بن ابراهیم قمی در سامان بخشیدن به حدیث شیعه است. و مبالغه نیست اگر ادعا شود نیمی از

احادیث کافی از او گرفته شده، گرچه نوع رابطه و پیوند این استاد و شاگرد (علی بن ابراهیم قمی و محمد بن یعقوب کلینی) برای ما چندان روشن نیست و آمدن مرحوم کلینی به قم، برای فراگیری حدیث از علی بن ابراهیم مورد تردید جدی است، به نظر می‌رسد در سفر دوم ابراهیم بن هاشم به قم که از مسیر ری آمده است وی در خدمت پدر بزرگوار خود بوده و در ری توقف کرده و کلینی رحمته از این فرصت به خوبی بهره برده و خمیر مایه‌ی کتاب کافی را از علی بن ابراهیم فرا گرفته باشد.

اهتمام ویژه‌ی علی بن ابراهیم به تفسیر قرآن و نگارش تفسیر روایی تفسیر القمی سبب توجه به این روش حدیثی شد؛ به گونه‌ای که مرحوم صدوق از پرورش‌یافتگان همین مکتب، چنان به تفسیر روی آورد که درباره او گفتند: وی از مکتب‌ترین در تفسیر قرآن است.

جمع‌آوری آرای فقهی علی بن ابراهیم قمی، بررسی اندیشه‌های تفسیری و نیز کاوش در اقوال کلامی و اخلاقی وی می‌طلبد که ابتدا، آثارش گردآوری و به صورت مُصَحَّح و مُنَقَّح ارائه گردد؛ لذا آنچه اکنون بدین منظور عرضه می‌گردد نه تنها پایان کار در مورد این فقیه و محدث بزرگ نیست، بلکه آغازی برای پژوهش‌های دامنه‌دارتر خواهد بود. بدان امید که حضرت حق - سبحانه و تعالی - این گام کوچک را بپذیرد.

در پایان برخود لازم می‌دانم از زحمات همه کسانی که در راه تعظیم شغائر دینی و نشر فرهنگ و معارف اسلامی می‌کوشند، به ویژه تولیت مُعَظَّم آستانه مقدسه حضرت آیه الله مسعودی خمینی و تمام خدمتگزاران، نویسندگان، محققان و پژوهشگرانی که در تدوین مجموعه‌ی آثار این کنگره سهم بوده‌اند صمیمانه تشکر و قدردانی کنم. خداوند متعال بر توفیقاتشان بیفزاید.

احمد عابدی - دبیر کنگره

۲۷ رجب ۱۴۳۰